

УДК 321.74:32.019.5:316.61(477)«383»«1920/1930»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-38-10>

КОМУНІСТИЧНІ ОБРЯДИ ТА СВЯТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920–1930-Х РР.

Михайлик Артур Олександрович,
кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
Step.Rudanskiy@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3189-6535

Мета статті – дослідити місце офіційних свят та обрядів у формуванні «нової людини» на території Радянської України в міжвоєнний період, визначити їхні характерні особливості та засоби впливу на свідомість населення. **Методи дослідження.** Досягнення поставленої мети та завдань дослідження стало можливим завдяки використанню загальнонаукових і конкретно-історичних методів наукового пошуку. Серед них провідним є метод аналізу й синтезу, що на основі вивчення окремих складників дав змогу з'ясувати загальні ознаки нових комуністичних свят в УСРР в окреслений період. Успішне вирішення дослідницьких завдань було би неможливим без застосування принципу історизму. **Результати дослідження** полягають у комплексному висвітленні питань ролі та значення створеної і втіленої в життя протягом 20–30-х рр. XX ст. комуністичної обрядовості для формування «нової людини», а також у створенні на цій основі цілісного уявлення про соціально-культурне й політичне життя в Радянській Україні в зазначений час. Визначено особливості запровадження більшовицьких свят у республіці та їх впливу на свідомість її жителів. На конкретних прикладах проілюстровано ставлення людей до нових обрядів і свят. З'ясовано основні сюжети та сценарії відзначення таких заходів. Усі вони мали одну мету – пропаганду комуністичної ідеології, тому помітна тенденція залежності впровадження радянських обрядів від політичної ситуації та партійних завдань у конкретний історичний період. **Висновки.** Після захоплення України одним із пріоритетних завдань московського комуністичного керівництва стало формування на її території «нової людини», лояльної до влади та позбавленої національних ознак. Для його виконання було розгорнуто нечувану за обсягами комуністичну агітацію та пропаганду, одним із найбільш дієвих складників якої було створення нової соціалістичної/комуністичної обрядовості. Радянські свята мали витіснити з культурної пам'яті жителів України традиційний світогляд і цінності та замінити їх новими, пов'язаними з більшовицькою ідеологією і доктриною. Їх насадження не лише мало виховний ефект, а й поступово створювало ілюзію приналежності до уявної єдиної спільноти «радянських людей» – «найбільш прогресивної» частини людства.

Ключові слова: Україна, комуністична обрядовість, «нова людина», комунізм, сталінізм, ідеологічний вплив.

COMMUNIST RITUALS AND HOLIDAYS AS A MEANS OF FORMING A “NEW HUMAN” IN SOVIET UKRAINE 1920–1930’S

Mykhailyk Arthur Oleksandrovych,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of History of Ukraine
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Step.Rudanskiy@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3189-6535

The purpose of the article is to investigate the significance of official holidays and ceremonies in the formation of a “new human” on the territory of Soviet Ukraine in the interwar period, to determine their characteristics and means of influencing the consciousness of the population. **Research methods.** The achievement of the goal and objectives of the research became possible due to the use of general scientific and specific historical methods of scientific research. Among them, the application of the method of analysis and synthesis is the leading one, which made it possible to find out the general features of the new communist holidays of Soviet Ukraine in the outlined period on the basis of the study of individual components. Successful solution of research problems would be impossible without the application of the principle of historicism. **The scientific results** lies in a comprehensive coverage of the role and importance of created and implemented during the 20–30’s of the XX century communist rites for the formation of a “new human” and the creation on this basis of a holistic picture of socio-cultural and political life in Soviet Ukraine in this period. The peculiarities of the introduction of Bolshevik holidays in the republic and their influence on the consciousness of its inhabitants are determined. The examples illustrate the attitude of people to new rites and holidays. The main plots

and scenarios of celebrating such events have been clarified. All of them had one goal – to propagate communist ideology, so there is a noticeable trend of dependence of the introduction of Soviet rites on the political situation and party tasks in a particular historical period. **Conclusions.** After the capture of Ukraine, one of the priorities of the Moscow communist leadership was to form a “new human” on its territory, loyal to the government and devoid of national characteristics. To carry it out, unprecedented communist agitation and propaganda was launched, one of the most effective components of which was the creation of a new socialist/communist rite. The Soviet holidays were to displace the traditional worldview and values from the cultural memory of the people of Ukraine and replace them with new ones related to Bolshevik ideology and doctrine. Their planting had not only an educational effect, but also gradually created the illusion of belonging to an imaginary single community of “Soviet people” – the “most progressive” part of humanity.

Key words: Ukraine, communist rites, “new human”, communism, Stalinism, ideological influence.

1. Вступ

Свята та обряди є невід’ємною частиною соціального й культурного життя людини ще з доісторичних часів. Одним із найважливіших завдань, які вони виконують, залишається соціалізація особи, її «входження» в суспільство, набуття певних світоглядних рис та орієнтирів, які б засвідчували її приналежність до певної спільноти чи колективу та забезпечили відчуття єдності з такою соціальною групою.

Після захоплення Наддніпрянської України більшовиками на її території розпочалися різкі та значні соціально-економічні й політико-культурні зміни, зумовлені утвердженням диктатури більшовицької партії та запровадженням комуністичної ідеології.

Радянська УСРР московською владою відбувалася у процесі національно-державного будівництва та спроби створення незалежної суверенної держави в 1917–1921 рр. Тому більшовики будь-що прагнули сформувати тут позбавлену національних ознак і повністю лояльну до влади «нову людину». Через це вже з перших днів окупації України її жителі перебували під потужним ідеологічним тиском, жили в умовах нечуваної доти за масштабами політичної пропаганди й агітації. Помітну роль у комуністичній пропаганді відіграло запровадження нової обрядовості.

2. Аналіз джерел та останні дослідження

Джерельною базою статті стала інформація, що міститься у фонді 1 «Центральний комітет комуністичної партії України» Центрального державного архіву громадських об’єднань України (опис 20 «Документи відділів ЦК КП(б)У, 1918–1923», справи 747, 748 та 6454). Використано також матеріали Державного архіву Кіровоградської області (фонд 1 «Єлисаветградський повітовий комітет комуністичної партії (більшовиків) України», опис 1, справа 141).

Про радянську обрядовість і свята писало не одне покоління дослідників, починаючи відразу після революційних часів 1917–1921 рр. Тогочасні автори всіляко глорифікували комуністичні свята, вбачаючи в них торжество нового способу життя й мислення в СРСР. Написані тоді книги та статті зводилися до спроб конструювання вигаданої реальності, у якій жили вигадані «радянські

люди», позбавлені національних, культурних і ментальних рис та особливостей.

«Єдино правильна» комуністична ідеологія мала замістити релігію, яка лежала в основі традиційної селянської культури. Тому статті й замітки про Перше травня, чергову річницю Жовтневої революції, Восьме березня, а також про безліч інших календарно-побутових обрядів нового ладу постійно з’являлися на шпальтах антирелігійних видань, поширюваних на території Радянської України. Серед них – журнали «Атеїст», «Безбожник», «Безбожник у станка», «Воинствующий безбожник», газета «Войовничий безвірник».

Згодом в СРСР стали з’являтися статті та монографії професійних істориків, філософів, культурознавців, які продовжили традиції, закладені в 1920–1930-х рр., зокрема публікації Г.В. Плеханова (Плеханов, 1891), Є.М. Рюміна (Рюмин, 1927), В.Т. Зінича (Зінич, 1963).

Група авторів (О.Ф. Кувенцова, О.М. Кравець, Т.Д. Гірник, В.Т. Зінич) у 1971 р. видала колективну монографію «Свята та обряди Радянської України» (Гуслистий, 1971).

Упродовж 1970–1980-х рр. побачили світ праці М.С. Терещенка (Терещенко, 1974), Ю.Н. Єльченко (Єльченка, 1976), В.К. Борисенко, В.Ю. Келембетової, А.П. Обертинської (Борисенко та ін., 1978), Ю.Г. Гошко, Р.І. Дмитерка (Гошко, 1983), В.О. Руднева (Руднев, 1984).

Після здобуття Україною незалежності національна історіографія змінила ставлення до порушеної проблеми. Про радянську обрядовість почали писати як про важливу частину комуністичної ідеології та виховання населення в дусі марксизму-ленінізму. Так, Т.І. Гаєвська зосередила свою увагу на становленні радянської святкової культури (Гаєвська, 2012) та культурологічному аспекті радянських свят (Гаєвська, 2013). Ю.В. Слуцька визначила традиції та інновації в радянських ритуалах (Слуцька, 2013). У 2013 р. І.Л. Сіданіч видала монографію, у якій ґрунтовно розглядається місце свят та обрядів у вихованні молодого покоління (Сіданіч, 2013). О.А. Коляструк з’ясувала особливості впровадження радянських свят в УСРР на тлі соціальної історії сталінізму (Коляструк, 2015). Докладно, із чудовими ілюстраціями цю тему висвітлила

О.М. Клименко у статті про Жовтневу революцію як радянський проєкт пам'яті (Клименко, 2016). Проблеми трансформації радянської обрядовості в міжвоєнний час присвячено статтю А.М. Киридон (Киридон, 2017).

Однак праці, у якій було би узагальнено й систематизовано всі попередні дослідження та яка присвячувалася би зазначеній проблемі, досі немає у вітчизняному науковому просторі.

3. Значення комуністичної обрядовості у формуванні «нової людини»

Святковий календар є одним із найбільш яскравих складників культури. Він є складним явищем, своєрідним виявом етнічного, історико-культурного, соціально-політичного, духовного життя народу на різних етапах його розвитку. Календар пов'язаний зі сферою сакрального, він сприймається як одвічний посередник між космосом і Божественним. Саме українське слово «свято» свідчить про велике сакральне значення та яскраве емоційне забарвлення події.

Для українців у 20–30-х рр. ХХ ст. свята річного родинно-обрядового циклу були вагомою частиною духовно-культурної і матеріальної спадщини, закладеною ще в період бронзового віку (на початку III тис. до н. е.) (Толочко, 1996: 48).

В умовах формування індустріального суспільства вони були пов'язані з релігією, природою та сільським господарством. Натомість після захоплення влади більшовиками на перше місце виходять свята державного й ідеологічного характеру. Для них було властивим поєднання різних засобів впливу на людину: наочно-візуальних елементів (транспаранти, прапори, плакати, портрети, кольорові кулі і стрічки), звукового супроводу (енергійна музика, марші, святково-піднесена декламація, речитативи тощо), спільного руху в колонах тощо. Дуже важливо, що обряди впливають не лише на розум, а й на відчуття їх учасників. Батько соціології Огюст Конт справедливо вважав свято одним із важливих інструментів державного впливу на суспільство, за допомогою якого влада може формувати новий світогляд, який перекреслює минулий досвід (Милль, 2011: 113).

Комуністичне керівництво, а далі й радянські вчені також це чудово розуміли. У роботі В.К. Борисенко, В.Ю. Келембетової, А.П. Обертинської зазначалося: «Свято – явище класове, тому що у класовому суспільстві й духовна культура має класовий характер» (Борисенко та ін., 1978: 12). Тому, мабуть, головною ознакою будь-якого радянського свята була його агітаційно-пропагандистська спрямованість.

Праву базу для запровадження нової обрядовості в більшовицькій Росії було започатковано вже 29 грудня 1917 р. з прийняттям Декрету про

необхідність упровадження нових свят та про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ (Аль-Анні, Кузіна, 2012: 40). Уже скоро його норми було перенесено на український ґрунт. Це сталося з ухваленням Радою Народних Комісарів у 1918 р. акта про державні свята, які поступово переходять до розряду традицій (Стішова, 2017: 154), і Декрету Всеукраїнському «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР» від 27 січня 1920 р., згідно з яким усі декрети й постанови УСРР скасовувалися та замінювалися декретами РСФРР. З одного боку, святкові й вихідні дні скорочували кількість православних церковних вихідних днів і вводили радянські, які із часом зазнавали певних змін; з іншого боку, ще одним прагматичним завданням організації революційних свят була мобілізація військової, політичної активності, а також трудової діяльності якомога ширших мас (Тарапон, 2016: 98, 99). Відтак останні набували чинності в УСРР та підлягали негайному виконанню.

Згідно з Кодексом законів про працю РСФРР від 1922 р. (ст. 111) «червоними» днями календаря були визначені такі дні: 1 січня – Новий Рік; 2 січня – День 9 січня 1905 р.; 12 березня – День повалення самодержавця; 18 березня – День Паризької Комуни; 1 травня – День Інтернаціоналу; 7 листопада – День Пролетарської Революції. 15 листопада 1922 р. вводиться в дію Кодекс законів про працю УСРР, який став повною рецепцією аналогічного російського кодексу. Таким чином, з 1922 р. Україна жила за тими самими «червоними» днями, які були в Росії (Киридон, 2017: 12).

Показово, що більшовики стали впроваджувати власний культ відразу після захоплення нових територій. Зокрема, у 1919 р. в шойно захопленому Житомирі, коли в регіоні ще тривала збройна боротьба, було організовано та проведено свято Великого Жовтня, причому чи не вперше в Україні (Гошко, 1983: 34).

Одним із перших в Україні було організоване свято Першого травня в 1919 р., фактично відразу після захоплення Києва більшовицькими військами. На Софійській площі (тепер площа Богдана Хмельницького) тоді відбулася масова інсценізація «Комунізм завойовує світ» (режисер К.О. Марджанов, художник А.Г. Петрицький). У Харкові тоді ж було організовано костюмований похід Інтернаціоналу, до якого були включені живі картини «Пролетаріат – понад усе», «III Інтернаціонал» тощо (Рюмін, 1927: 24–27). Схожі заходи були проведені в Полтаві, Катеринославі, Олександрії та інших українських містах, тому саме з травня 1919 р. масові інсценізації на радянську тематику почали поширюватися по всій країні. Тоді ж у загальноосвітніх школах за рекомендацією НКО УСРР замість вилучених дисциплін

духовно-релігійного характеру щотижня один день відводився для влаштування учнівських зборів, читань, лекцій-співбесід, представлення рефератів, лабораторних занять, екскурсій, вокальних і музичних вечорів духовно-морального, антирелігійного спрямування (Сіданіч, 2013: 128).

Час накладав відбиток на мистецький складник таких заходів. На початку 1920-х рр. на них впливав декаданс та авангард, їм були притаманні алегоричність і символізм, котрі лише підсилювали агітаційний ефект від видовища. Інсценізація «Комунізм завойовує світ» у Києві в 1919 р. була оформлена відомими художником А.Г. Петрицьким в українському стилі (Борисенко та ін., 1978: 21). Часто глядачі брали участь у виставах разом із виконавцями, що підсилювало їх виховний ефект. Гранично простими й промовистими були символи негативних персонажів в інсценізаціях: цар – у золотій короні, священник – із золотим хрестом, буржуй – із золотим ланцюгом. Такий символізм і спрощення досягали чудового ефекту, були могутніми засобами пропаганди, чинили сильний вплив на великі маси людей.

Помітну роль у формуванні обрядовості в УСРР відігравали політичні виклики, властиві конкретному періоду радянізації республіки. У циркулярі до губернських культвідділів, політвідділів, політсекретаріатів військ ВУНК та міліції «Про проведення відзначення четвертої річниці Жовтневої революції» висувалися гасла остаточного звільнення робітників від останніх залишків впливу на них дрібнобуржуазних партій. Для агітації секретар ЦК КП(б)У Д.З. Лебідь і завагітпропом О.В. Верхотурський запропонували такі гасла: «На четвертий рік Жовтневої революції нема пролетарів в іншій партії, окрім комуністичної», «Червона казарма, незможне село і пролетарська кузня разом святкують свій Жовтень», «Уся надія на Червоний захист, на меч, омийтий жовтневою кров'ю» (Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 748: 124).

Серед інших заходів до урочистостей бачимо комуністичні поминки, найменування закладів та вулиць іменами героїв і більшовицьких мучеників, пам'ятники близьким для певної місцевості загиблим діячам із метою «вдихнути революційну струю в повсякденну працю» (Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 748: 125).

3 грудня 1920 р. до листопада 1921 р. Агітпропом ЦК КП(б)У було організовано та проведено такі свята, як Міжнародний день робітниць, Двотижневик укріплення партії, День Першого травня, День допомоги англійському шахтарю, Пропаганда НЕПу, Місяць Донбасу, Неділя укріплення комосередку, Неділя Комінтерну, Неділя гідності Червоноармійця тощо (Центральний

державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 747: 81).

Уже на початку 1920-х рр. в Україні, як зазначалося в листі ВУЦВК до ЦВК Татарської Автономної СРР від 9 вересня 1924 р., були відсутні національні свята – залишилися лише революційні. Єдиним винятком було відзначення 11 березня «дня смерті видатного поета і революціонера Т.Г. Шевченка», встановлене президією ВУЦВК «Про святкування пам'яті Т.Г. Шевченка» (Олійник, 2018: 470). Чому саме 11 березня, доводиться лише здогадуватися (адже Кобзар народився 9 березня, а помер через 47 років 10-го). Однак відгадка на поверхні: панічний страх комуністичної влади перед використанням світлої пам'яті національного генія на користь українському «буржуазному націоналізму». Тому Т.Г. Шевченка більшовики будь-що прагнули перетворити з поета й митця на революціонера, а об'єктивні історичні факти при цьому відходили на другий план.

Більшість радянських урочистостей відбувалася за схожими сценаріями, розробленими в перші роки після революції. Багаторазове повторення однакових наративів значно поглиблювало пропагандистський ефект. Спочатку демонструвалися епізоди, які мали показати важке життя за капіталізмом, потім переходили до революційної боротьби трудящих проти гнобителів, нарешті апофеоз – «Радість трудящих». Джерела свідчать: «Уся дія свята розвивається в межах 10 основних моментів... Ці моменти немов ілюструють головні етапи боротьби робітничого класу зі своїми гнобителями» (переклад з російської наш – А. М.) (Организация массовых народных празднеств, 1921: 22).

Сюжети повідомлень у пресі про святкування також не відзначалися оригінальністю змісту та майстерністю слова, вони зводилися до звичних штампів: «Піднесена, радісна атмосфера створює нову реальність», «З радісними піснями йшла щаслива, життєрадісна колгоспна молодь...», «Усі із червоними прапорами й портретами вождів партії та уряду, з букетами квітів...» (Чміль, 1938: 3).

Проведення «нових» свят суворо регламентувалося. Під час масових зібрань, присвячених Першому травню, або інших подібних заходів їх організатори-функціонери обов'язково мали подати звіт – заповнити необхідну форму, де необхідно було вказати назву акції, кількість учасників, прізвища та партійну приналежність тих, хто виступає на мітингу, запитання, які будуть поставлені ораторам, тощо. Так, на мітингу в Єлисаветграді (нині – Кропивницький) 27 квітня 1921 р. настрій присутніх був поганим у зв'язку з «важким матеріальним становищем» присутніх. А серед запитань і висловлювань були такі: «Як я піду на мітинг, коли я голий і босий?», «Краще би дали

хліба і черевики», «Нехай спочатку нагодують, а потім перевиховують» тощо (Державний архів Кіровоградської області, ф. 1, оп. 1, спр. 141: 6).

Практично відразу відвідування таких подій стало обов'язковим для всіх людей, у тому числі школярів. Присутні мали прослухати виконання Інтернаціоналу, інших революційних пісень, тривали промови агітаторів, взяти участь у парадах і всляких виставах на революційну тематику. Як правило, урочистості тривали весь день, оскільки важливо було якнайдовше зайняти свідомість людини, забезпечити її тривале перебування в середовищі учасників «святкування».

Під час відзначення 1-го Травня 1922 р. в Рихтецькій волості, що на Кам'яничині, селяни, які святкували, «незважаючи на те, що деякі маніфестанти того дня пройшли по 15–20 верст, усі зібрані, у супроводі батальйону, з прапорами, музикою, співом Інтернаціоналу направилися в село Завалля». Там, під час мітингу, де зібралось понад 300 дорослих осіб, селянам розказали про «дійсні причини нашого зубожіння, знищення господарства, безладдя та голоду», а також «з'ясовувалося міжнародне становище радянських республік і відношення до них капіталістичних держав» (Ярий, 1922: 3).

Вагоме значення у процесі формування «нової людини» відводилося створенню нового річного календарного циклу із червоними датами замість того, що існував раніше, де відзначалися церковні події. Деколи вони навмисно встановлювалися на одну дату, як це було з Міжнародним юнацьким днем. Його, згідно з рішенням Бернської міжнародної соціалістичної конференції молоді, уперше було відзначено на Пасху у квітні 1915 р. Згодом дату було перенесено на 1 вересня, і в СРСР це свято до 1945 р. відзначали саме тоді.

Як і решта подібних «свят», День юнацтва відразу був перетворений на засіб пропаганди й ідеологічного впливу на молодь. У 1934 р., наприклад, секретар ЦК КП(б)У П.П. Постишев наказував провести на його відзначення міські та районні партактиви, зібрання з доповідями про завдання комсомолу в СРСР, народні гуляння й демонстрації. Причому такі демонстрації мали охопити не лише молодь, а й «усіх комуністів та широкі маси дорослих робітників і колгоспників» (Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 6454: 46).

Література:

1. Аль-Анні А., Кузіна Н.В. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР. *Етнічна історія народів Європи*. 2012. Вип. 38. С. 40–44.
2. Борисенко В.К., Келембетова В.Ю., Обертинська А.П. Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні. Київ : Політвидав України, 1978. 256 с.
3. Гаєвська Т.І. Державні радянські свята: історико-культурологічний аспект. *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 153–159.

Сама назва радянських свят часто відбивала загальну політичну ситуацію та свідчила про подальші наміри партійної влади. З 1923 р. в УСРР відзначали День врожаю, який у період масової колективізації був перетворений на День врожаю і колективізації, а з 1935 р. – на Свято колгоспного врожаю (Гошко, 1983: 76). На думку Р.Г. Любавського, в офіційному дискурсі домінував «позитивний та героїчний образ зразкового трударя» (Любавський, 2016: 127). Цим самим більшовики прагнули продемонструвати торжество нового порядку та вкоренити його в життя суспільства Української СРР.

4. Висновки

Таким чином, головне завдання радянських свят полягало у формуванні ідентичності на основі нового світопорядку, створеного завдяки сакралізованому подіям становлення комуністичної держави, які мали транслюватися до наступних поколінь уже як традиційні, радянські. Їх підготовка та проведення із залученням широких мас населення, насамперед молоді, покликані були витіснити з культурної пам'яті старі культурні цінності та закріпити нові шляхом багаторазового повторення.

Через це в 1920–1930-х рр. відбулося заміщення в колективній свідомості жителів Радянської України вірності батьківщині як географічному й культурному осередку. Поняття «батьківщина» втратило зв'язок із територією і культурою та набуло значення політичного ладу й суспільних відносин. Завдяки введеним святам та обрядам «нова» радянська людина демонструвала свою приналежність до «прогресивного» соціалістичного суспільства, формувала відчуття глибокої, майже містичної любові до батьківщини, яка витіснила релігію та перетворилася на справжній «опіум для народу», що «змушував індивіда забувати про дрібні неприємності, образи й труднощі буденного життя, голосно заявляти про свою вірність, пишатися Батьківщиною, зливатися в одне з нацією та знаходити в цьому втіху, упевненість і відчуття спільності» (Smith, 1976: 371).

Завдяки таким новим обрядам і святам прірва між реальністю, на боротьбу з якою радянська влада витратила шалені зусилля, та вигаданим світом торжества комуністичних ідей тільки посилювалася.

4. Гаєвська Т.І. До питання становлення радянської святкової культури. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2012. № 1. С. 194–198.
5. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 141. 50 арк.
6. Ельченко Ю.Н. Новому человеку – новые обряды. Москва : Политиздат, 1976. 78 с.
7. Зінич В.Т. Соціалістичні перетворення: паростки нового комуністичного в культурі та побуті робітників Радянської України. Київ : Рік, 1963. 76 с.
8. Киридон А.М. Індоктринація радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920–1930-і рр.). *Уманська старовина*. 2017. № 3. С. 5–20.
9. Клименко О.М. Жовтнева революція як радянський «проект пам'яті» 1920-х рр. *Україна модерна*. 2016. 7 листопада. URL: <https://uamoderna.com/md/klymenko-revolution> (дата звернення: 09.06.2022).
10. Коляструк О.А. Історія радянської повсякденності: актуальність вивчення в умовах декомунізації. *Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел* : матеріали Всеукраїнського науково-теоретичного семінару, м. Вінниця, 14–15 травня 2015 р. / редкол. : О.А. Коляструк, Н.В. Жмуд, Т.Р. Каросева. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 69–75.
11. Любавський Р.Г. Повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті – на початку 1930-х років / наук. ред. Л.Ю. Посохова. Харків : Раритети України, 2016. 226 с.
12. Миль Д.С. Огюст Конт и позитивизм. Москва : ЛКИ, 2011. 176 с.
13. Олійник М.П. Культурно-освітня політика більшовиків на Поділлі в роки НЕПу (1921–1928). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Історичні науки»*. 2018. Вип. 11. С. 462–475.
14. Организация массовых народных празднеств : сборник статей. Москва : Госиздат, 1921. 32 с.
15. Плеханов Г.В. Ежегодный всемирный праздник рабочих. Женева : Типография «Социал-демократа», 1891. 31 с.
16. Руднев В.А. Праздники, обряды, ритуалы в трудовом коллективе. Москва : Профиздат, 1984. 160 с.
17. Рюмин Е.Н. Массовые празднества. Москва : Государственное издательство, 1927. 79 с.
18. Свята та обряди Радянської України / О.Ф. Кувеньова, О.М. Кравець, Т.Д. Гірник, В.Т. Зінич ; відп. ред. К.Г. Гуслистий. Київ : Наукова думка, 1971. 272 с.
19. Сіданіч І.Л. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (XX – початок XXI століття) : монографія. Київ : ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2013. 464 с.
20. Слущка Ю.В. Від божественного до мирського: традиції та інновації в радянських ритуалах. *Схід*. 2013. № 4. С. 166–170.
21. Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми / редкол. : Ю.Г. Гошко та ін. Київ : Наукова думка, 1983. 214 с.
22. Стішова Н.С. Українські календарні свята осіннього циклу : монографія / гол. ред. Г.А. Скрипник. Київ : ІМФЕ, 2017. 240 с.
23. Тарапон О.А. Державні свята в Україні 1920–1930-х рр. як засіб формування радянських політичних цінностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 15. С. 96–102.
24. Терещенко М.С. Кризь літ часу. Київ : Мистецтво, 1974. 165 с.
25. Толочко П.П. Київська Русь. Київ : Абрис, 1996. 360 с.
26. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 747. 100 арк.
27. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 748. 150 арк.
28. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6454. 80 арк.
29. Чміль О.Г. Стара Ушиця. *Сталінська молодь*. 1938. № 78. С. 3.
30. Ярій М.М. На Кам'яниччині. *Червона правда*. 1922. № 92(192). С. 3.
31. Smith H. The Russians. London : Sphere Books Limited, 1976. 746 p.

References:

1. Al-Anni, A., Kuzina, N.V. (2012). Derzhavna polityka po vprovadzhenniu radianskoi obriadovosti v Ukrainskii RSR [State policy on the introduction of Soviet rituals in the Ukrainian SSR]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, iss. 38, pp. 40–44 [in Ukrainian].
2. Borysenko, V.K., Kelembetova, V.Yu., Obertynska, A.P. (1978). *Radianski sviata i obriady v komunistychnomu vykhovanni [Soviet holidays and rituals in communist education]*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy, 256 p. [in Ukrainian].
3. Haievskaya, T.I. (2013). Derzhavni radianski sviata: istoryko-kulturolohichni aspekt [State Soviet holidays: historical and cultural aspect]. *Kulturolohichna dumka – Cultural thought*, no. 6, pp. 153–159 [in Ukrainian].
4. Haievskaya, T.I. (2012). Do pytannia stanovlennia radianskoi sviatkovoi kultury [To the question of the formation of Soviet festive culture]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the State Academy of Managers of Culture and Arts*, no. 1, pp. 194–198 [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti [State archive of Kirovohrad region], fund 1, description 1, case 141, 50 p. [in Ukrainian].
6. El'chenko, Yu.N. (1976). *Novomu cheloveku – novye obryady* [New human – new rites]. Moscow: Politizdat, 78 p. [in Russian].
7. Zynych, V.T. (1963). *Sotsialistychni peretvorennia: parostky novoho komunistychnoho v kulturi ta pobuti robotnykiv Radianskoi Ukrainy* [Socialist transformations: sprouts of the new communist in the culture and daily life of workers of Soviet Ukraine]. Kyiv: Rik, 76 p. [in Ukrainian].
8. Kyrydon, A.M. (2017). Indoktrynatsiia radianskosti: obriadovo-sviatkovyi kanon yak marker formuvannia ateizovanoho suspilstva (1920–1930-i rr.) [Indoctrination of Sovietness: the ritual and festive canon as a marker of the formation of an atheistic society (1920s–1930s)]. *Umanska starovyna – Uman antiquity*, no. 3, pp. 5–20 [in Ukrainian].
9. Klymenko, O.M. (2016). Zhovtneva revoliutsiia yak radianskyi “proekt pamiaty” 1920-kh rr. [The October Revolution as a Soviet “memory project” of the 1920s]. *Ukraina moderna – Modern Ukraine*, November 7. Retrieved from: <https://uamoderna.com/md/klymenko-revolution> [in Ukrainian].
10. Koliastruk, O.A. (2015). Istorii radianskoi povsiakdenosti: aktualnist vyvchennia v umovakh dekomunizatsii [The history of Soviet everyday life: the relevance of studying in the conditions of decommunization]. *Materialy Vseukrainskoho naukovo-teoretychnoho seminaru “Istoriia radianskoi povsiakdenosti: na perekhresti dzherel”* [Materials of the All-Ukrainian scientific and theoretical seminar “The history of Soviet everyday life: at the crossroads of sources”] (Vinnytsia, May 14–15, 2015) / ed. by O.A. Koliastruk, N.V. Zhmud, T.R. Karoieva. Vinnytsia: TOV “Nilan-LTD”, pp. 69–75 [in Ukrainian].
11. Liubavskiy, R.H. (2016). *Povsiakdenne zhyttia robotnykiv Kharkova v 1920-ti – na pochatku 1930-kh rokiv* [Daily life of Kharkiv workers in the 1920s – early 1930s] / ed. by J.Yu. Posokhov. Kharkiv: Rarytety Ukrainy, 226 p. [in Ukrainian].
12. Mill', D.S. (2011). *Ogyust Kont i pozitivizm* [Auguste Comte and positivism]. Moscow: LKI, 176 p. [in Russian].
13. Oliinyk, M.P. (2018). Kulturno-osvitnia polityka bilshovykiv na Podilli v roky NEPu (1921–1928) [Cultural and educational policy of the Bolsheviks in Podillya during the NEP years (1921–1928)]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Serii “Istorychni nauky” – Bulletin of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiiienko National University. Series “Historical Sciences”*, iss. 11, pp. 462–475 [in Ukrainian].
14. n. a. (1921). *Organizatsiya massovykh narodnykh prazdnestv: sbornik statey* [Organization of mass folk festivals: collection of articles]. Moscow: Gosizdat, 32 p. [in Russian].
15. Plekhanov, G.V. (1891). *Ezhegodnyy vsemirnyy prazdnik rabochikh* [Annual world workers' day]. Geneva: Tipografiya “Sotsial-demokrata”, 31 p. [in Russian].
16. Rudnev, V.A. (1984). *Prazdniki, obryady, ritualy v trudovom kollektive* [Holidays, rituals, rituals in the labor collective]. Moscow: Profizdat, 160 p. [in Russian].
17. Ryumin, E.N. (1927). *Massovye prazdnestva* [Mass festivities]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 79 p. [in Russian].
18. Huslysty, K.H. (ed.) (1971). *Sviata ta obriady Radianskoi Ukrainy* [Holidays and ceremonies of Soviet Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, 272 p. [in Ukrainian].
19. Sidanich, I.L. (2013). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei u vitchyzniani shkoli (XX – pochatok XXI stolittia): monohrafiia* [Spiritual and moral education of children in the national school (XX – early XXI century): monograph]. Kyiv: TOV “NVP” Interservis, 464 p. [in Ukrainian].
20. Slutska, Yu.V. (2013). Vid bozhestvennogo do myrskoho: tradytsii ta innovatsii v radianskykh rytualakh [From the divine to the worldly: traditions and innovations in Soviet rituals]. *Skhid – East*, no. 4, pp. 166–170 [in Ukrainian].
21. Hoshko, Yu.H. et al. (eds.) (1983). *Sotsialistychna obriadovist na Ukraini: istorychni dosvid ta suchasni problemy* [Socialist ritualism in Ukraine: historical experience and modern problems]. Kyiv: Naukova dumka, 214 p. [in Ukrainian].
22. Stishova, N.S. (2017). *Ukrainski kalendarni sviata osinnoho tsyklu: monohrafiia* [Ukrainian calendar holidays of the autumn cycle: monograph] / ed. by H.A. Skrypnyk. Kyiv: IMFE, 240 p. [in Ukrainian].
23. Tarapon, O.A. (2016). Derzhavni sviata v Ukraini 1920–1930-kh rr. yak zasib formuvannia radianskykh politychnykh tsinnosti [Public holidays in Ukraine in the 1920s and 1930s as a means of forming Soviet political values]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, iss. 15, pp. 96–102 [in Ukrainian].
24. Tereshchenko, M.S. (1974). *Kriz lit chasu* [Over the years]. Kyiv: Mystetstvo, 165 p. [in Ukrainian].
25. Tolochko, P.P. (1966). *Kyivska Rus* [Kievan Rus]. Kyiv: Abrys, 360 p. [in Ukrainian].

26. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine], fund 1, description 20, case 747, 100 p. [in Ukrainian].
27. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine], fund 1, description 20, case 748, 150 p. [in Ukrainian].
28. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine], fund 1, description 20, case 6454, 80 p. [in Ukrainian].
29. Chmil, O.H. (1938). Stara Ushytsia [Old Ushytsia]. *Stalinska molod' – Stalin's youth*, no. 78, p. 3 [in Ukrainian].
30. Yaryi, M.M. (1922). Na Kamianechchyni [In Kamianechchyna]. *Chervona pravda – Red truth*, no. 92(192), p. 3 [in Ukrainian].
31. Smith, H. (1976). *The Russians*. London: Sphere Books Limited, 746 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2022
The article was received 10 June 2022